

Szebent, amelynek szimbólumokra és rendkívüli értékekre épülő világát közel hozza az olvasóhoz.

A szerző korábbi, Nagyszebenben foglalkozó tanulmányai, valamint könyve kisebb témákat érintve foglalkozott a város múltjával, egészen konkrétan a kereskedelemmel, a görög és az Oszmán Biroda-

lomból származó kereskedőkkel, Szeben szomszédságaival, valamint ünnepeivel. Korábbi munkáihoz viszonyítva ez utóbbi kötete szélesebb kitekintésben vizsgálja az erdélyi szász város múltjának egy szegmensét.

Kis Cynthia

DOKUMENTUMKÖTET A KÁROLYI-KORMÁNY NEMZETISÉGI MINISZTERIUMÁNAK IRATAIBÓL

L. Balogh Béni: *Erdélyből jelentik. A Károlyi-kormány nemzetiségi minisztériumának válogatott iratai. 1918. november 3.–1919. január 29.*

■ Mivel az első világháború lezárása és az azt követő, a magyar nemzet számára tragikus események százéves évfordulója járt le nemrég, ennek megfelelően számos írás jelent meg a magyar könyvpiacra is ezekben a témákban. Nemeszser egy-egy felvetés hatása túllépte a szakmai köröket, és közéleti vitákat is generált, gondolkodok itt például a szabadjóműves páholyok szerepéről vagy a Károlyi-szobor ideális helyéről szóló vitákra. Ilyen körülmények között a szakember számára kétféle kihívás kínálkozik: az első, hogy a már meglévő, megjelentetett munkák alapján átfogó, hasznos szintézist írjon, melyben a már kialakult attitűdöket árnyalja, pontosítja. A másik irány megpróbálni a nagy mennyiségű, már a köztudatban meghonosodott információk mellé újat hozni, olyan dokumentumok

feltárásával, melyek ismertek lehetnének korábbról is ugyan, de a gyakorlatban mégis újszerűen hatnak, új gondolatokat hozhatnak be a köztudatba. L. Balogh Béni e kötete a második kihívást igyekszik elsősorban teljesíteni.

A szerző jó ismerője az erdélyi magyarság 20. századi történetének, több könyve is megjelent e vonatkozásban. Főleg az olyan meghatározó témák érdeklík, mint a bécsi döntés háttere és a dél-erdélyi magyarság sorsa a második világháború éveiben vagy az első világháborút követő impériumváltás és a román–magyar határ kijelölésének kérdése. Ez utóbbi témában nemrégiben közölt tanulmányt a *Korunk*-ban is. Mint a budapesti Nemzeti Levéltár munkatársa, első kézből férhet hozzá értékes dokumentumgyűjteményekhez, és kutatóként ezt a lehetőséget – erről tanúskodnak

írásai – ki is használja. Ennek a lehetőségnek gyümölcse ez a kötet is.

Minőségi dokumentumkötetet két módon is lehet szerkeszteni (kevésbé jót pedig több módon is). Az egyik módja ennek az alaposan megírt bevezető tanulmányban rejlik, ami önmagába véve is az adott könyv esszenciáját alkotja, a tanulmány végkövetkeztetései pedig a kötet fő mondanivalóját képezik. Ezt egészítik ki a dokumentumok, még ha tartalmukat tekintve egyesek közülük egymásnak ellentmondóak is. A másik módszer, amikor a bevezető tanulmány mindössze csak felvezető kíván lenni, és a szerző-szerkesztő a dokumentumokat „hagyja beszélni”, ezek szövegéből áll össze a végső kép. Ebben az esetben is lehet a bevezető tanulmány kidolgozott és kritikai szellemben megírt, ugyanakkor a dokumentumok koherenciája az elsődleges, mivel ezek összessége mondja el a történetet. Jelen kötet inkább a második típusba illeszkedik. Azzal együtt, hogy a bevezető tanulmány is kiváló, helyét önmagában is megálló munka.

Az Impériumváltás Erdélyben és a Károlyi-kormány nemzetiségi minisztériuma 1918–1919-ben című fejezet valószínűleg – komplexitását és az információk pontosságát tekintve valószínűleg több év – ha nem évtized – kutatómunkájának szintézise. A fejezet aleggységei egy-egy eseményre koncentrálnak, elrendezésük időbeli, kronologikus sorrendben történik. Lehet, hogy egyes elemeket érdemes lett volna bővebben kifejteni – így például Zilah románok által történő megszállása igencsak tanulságos –, vagy talán Mangra Vazul (Vasile) és Moldován Gergely (Grigore) szerepe is megért volna pár szót, de így is nagyon komplex és közérthető

szövegről van szó. Azok a nem szakmabeliek is, akik el szeretnének igazodni az átmeneti időszak eseményeinek zűrzavarában, időben és térben képesek lesznek megérteni és elhelyezni ezeket, amennyiben elolvassák L. Balogh Béni jól dokumentált szintézisét. A szerző jól ismeri a magyarországi szakirodalmat – az is beszédes per sze, hogy mely szerzőket nem idéz. Ezenkívül ismeri a román szakirodalmat, legalábbis azt a részét, amit érdemes megemlíteni, mint például Lucian Boia témába vágó könyvét. Túl az információs értéken, formai szempontból érdeme a tanulmánynak az is, hogy harmóniában van az ismertetett dokumentumokkal, mivel szinte lépésről lépésre mutatja be nagyrészt ugyanazt az eseménysort. Annyi csak a különbség, hogy a dokumentumok nyelvezete magáért beszél, illusztrálva a kor szellemét, amiben keletkeztek, míg a tanulmány kimondottan tárgyilagosságra törekszik. Ennek megfelelően következtetései is óvatosak. Utolsó mondatát – „A megszállt területeken megkezdődött a magyar közigazgatás felszámolása és az új struktúra kiépítése” – a második részt alkotó dokumentumok hivatottak alátámasztani.

A szorosabb értelemben vett dokumentumgyűjtemény 200 oldalra rúg, és 85 különböző hivatalos irat átiratát tartalmazza. Az első a sorban 1918. november 3-ára, a legutolsó pedig 1919. január 29-ére keltezett. A két időpont közötti eseménysort ábrázolják a dokumentumok, megalkotóik percepciójában. A válogatáson látszik, hogy a szerző igyekezett több szemszögből is megvilágítani az eseményeket, melyek végkifejlete ugyanakkor megkérdőjelezhetetlen. Megtalálhatóak

közöttük ugyanúgy Erdélyi János (Ioan) tiltakozásai, amelyek román álláspontot képviselnek, mint a közigazgatási szervek hivatalos és bizalmas helyzetjelentései, valamint az olyan, az első vonalban tevékenykedő, elhivatott közéleti személyiségek által megfogalmazott jelentések, mint Janovics Jenő vagy Maderspach Viktor. A dokumentumok mozaikszerű, színes, változatos, ugyanakkor tisztán kirajzolódó képet nyújtanak a magyar impérium fokozatos visszaszorulásáról, mely helyébe lépésenként, fokozatosan, de átgondolt módon és biztosan nyomult be a román államhatalom.

Ez utóbbi két úton zajlott: az egyik a Nagyszébenben székelő Román Nemzeti Tanács tevékenysége, a másik pedig a román hadsereg fokozott előrenyomulása. Arra vonatkozóan, hogy a kettő mennyire állt összhangban egymással, és legfőképpen mennyire volt tudatosan összehangolt, e kötet dokumentumaiból nem kapunk választ, de az események rekonstrukciójához ez nem is szükséges, ezt ugyanis megtette már több román szerző is. Ugyanakkor ez azt is illusztrálja, mennyire gyenge volt ez idő tájt a magyar hírszerzés, valamint a központi döntéshozatal, amelyet sorozatosan megelőztek az események. A Román Nemzeti Tanács, azzal együtt, hogy vezetői nem igazán rendelkeztek különösebb diplomáciai tapasztalattal, relatíve ügyesen manipulálták a magyar helyi és központi szerveket, képviselték közösségüket Bukarestben és nemzetközi téren is – gondoljunk itt Alexandru Vaida-Voevod párizsi követjárására –, és sikerült sok mindent megmenteni a Bukaresttel folytatott tárgyalások során, jóllehet ezek egy része is elveszett az

egyesítést követően. Amikor szükséges volt, nagyon hajlékonyak tudtak lenni, és azt kommunikálták a magyar szervek felé, amit utóbbiak hallani szerettek volna: így például egy kormánybiztossal (valószínűsíthetően Grandpierre Emillel) folytatott beszélgetése során Emil Hațieganu 1918. december 7-én (vagy azelőtt) kijelentette, „hogy a gyulafehérvári román nemzeti gyűlés kizárólag elvi határozatokat hozott. Közigazgatást ez idő szerint nincs szándékukban átvenni.” (184.) Ez viszont nem enyhíti a magyar veszteségek fájalmát. Azt kielemezni, hogy miért is volt ez így, túlmutat e könyvön, de ennek különben is jelentős szakirodalma van már, Károlyi-kormány pro és kontra.

A kötet legnagyobb erényei közé tartozik az alapos forráskritika; a különböző felhasznált dokumentumokat egyenként is alaposan átfésülte a szerző, ellenőrizve a bennük foglalt állításokat. Ott, ahol pontosítani vagy cáfolni volt kénytelen, ezt magyarázó lábjegyzetek segítségével tette. Tartalmi szempontból fontos, hogy több szempontot is igyekszik érzékeltetni, több szemszögből is igyekszik megvilágítani az eseményeket. Szemben a román szakirodalom eposzi kellékekkel operáló narratívájával, mely igyekszik egyfajta spontán és kollektív, harmonikus egyetértésként ábrázolni azt a folyamatot, ami több száz éves küzdelem elkerülhetetlen betetőzése volt, a jelentésekből jól látszik az, amit józan ésszel egyébként is sejteni lehet: egyáltalán nem volt minden álláspont egybehangzó és egybevigó, még a román közösségen belül sem, különösen a szociáldemokraták képviseltek a nem feltétlenül Bukarestnek ideális álláspontot, de

más törésvonalak is kialakultak. Egy harmadik jó pontja a könyvnek, hogy nem próbálja meg elhallgatni a negatívumokat sem: szó esik jogsértésekről, fosztogatásokról, jogtalan letartóztatásokról, melyeket ugyan mindkét fél követett el, de az arányok – főleg utólag nézve – egyáltalán nem kiegyensúlyozottak. És végül pedig azt is érdemes megemlíteni, hogy új kutatási, tényfeltárási tevékenységek előtt is megnyitja az utat. Ennek kapcsán csak egyet említenék meg, a román hatóságok által elhurcolt Tompa István kőhalmi főszolgabíró esetét, akinek sorsa a mai napig rejtély – legalábbis e sorok írója sem tud ró-

la többet, mint az itt ismertetett kötet szerkesztője.

Végszóként érdemes még kiemelni a könyv mikrohistóriával is kacérkodó jellegét, mert ugyan nem az egyének sorsa benne az elsődleges, hanem a politikatörténeti helyzet bemutatása, de a közösségeket érintő, meghatározó folyamatok mellett ezek kapcsán is felvilágnak adatok, információk, melyek tükrében az egyéni helyzetekre is lehet reflektálni. Jobban mondva arra, hogy milyen lehetőségek és kényszerpályák létezhetnek az egyéni sors számára a zavaros időkben.

Lakatos Artur

